

Norsk straffelovgivning under okkupasjonen 1940—1945.

Av *Harlvig Nissen*, fhv. direktør for Botsfengslet.

Den følgende framstilling gjelder ikke rettergangen mot og behandlingen av politiske fanger, heller ikke militærlovgivningen eller lovgivningen om prisbestemmelser, svarthandel m. v. Det er endringer i den »ordinære« norske strafferett og straffeprocess og i norsk fengselsvesen som skal bli skildret.

I Führer-forordningen om utøving av regjeringsmyndigheten i Norge av 24. april 1940 bestemte *Hitler* at »Reichskommissar kan gjennom forordninger skape ny rett«.

Med hjemmel i denne bestemmelse ga Reichskommissar *Terboven* den 28. september 1940 en forordning om de konstituerte statsråder — de var 25. september innsatt fra neste dag —, der det bl. a. heter at »den konstituerte statsråd kan innenfor rammen av sitt virksomhetsområde gjennom forordning skape ny rett«.

Det varte ikke lenge før vi fikk føle, at en fremmed ånd ville sette sitt preg på vårt rettsliv. Det nye styre gjorde brudd etter brudd på de rettsprinsipper som grunnloven hadde knesatt, og som den almene rettsoppfatning etter hvert hadde gitt uttrykk i vår lovgivning, preget som den er av liberale, demokratiske og humane tanker.

I kraft av forordningen av 24. april 1940 ga Reichskommissar *Terboven* den 25. oktober 1940 en forordning om opprettelse av en norsk særdomstol med den oppgave

å behandle straffesaker som var straffbare etter 1) Reichskommissars forordning av 25. september 1940, som forbød alle politiske partier med unntak av Nasjonal Samling, og 2) Reichskommissars forordning av 7. oktober 1940, som forbød enhver propaganda til gunst for det norske kongehus. Med hjemmel i denne forordning ga kst. statsråd *Sverre Riisnæs* den 8. november 1940 en forordning om Folkedomstolen og ga 21. desember nærmere bestemmelser om den. Retten skulle bestå av en lagmann og to lagdommere. Når det var spørsmål om saker som var forbrytelser etter den alminnelige borgerlige straffelov, skulle retten settes også med to lekdommere. Disse skulle tas ut ved loddtrekking av et utvalg av de personer som kunne være lagrettemenn i lagmannsretten. Men legg merke til det at dette utvalg skulle settes opp av — Justisdepartementet! Forordningene av 8. november og 21. desember 1940 ble avløst av en helt ny lov om Folkedomstolen av 5. mars 1942. Det er ikke grunn til her å gå nærmere inn på denne lov.

Den 15. november 1940 ga kst. statsråd *Riisnæs* en forordning om utsettelse inntil videre av valgene av forliksmenn, lagrettemenn, rettsvitner og skjønnsmenn. Etter denne forordning kunne den konstituerte statsråd for Justisdepartementet bl. a. treffe bestemmelse om at noen som sto i utvalg av lagrettemenn, domsmenn m. v. skulle slettes av fortegnelsen, og nevne opp nye i stedet. Han kunne også nevne opp nye medlemmer av utvalgene i tillegg til dem som sto der før. Sammensettingen av rettene ble med andre ord gjort avhengig av departementet. Dette var jo et opplagt brudd på grunnlovens maktfordelingsprinsipp, som bl. a. krever at domstolene skal være uavhengige av administrasjonen. Dette forsøk på å undergrave domstolenes uafhengighet ledet til at Høyesterett i brev til Justisdepartementet av 19. november 1940 hevdet klart og bestemt at det var av grunnleggende betydning for rettssikkerheten å opprettholde

domstolenes uavhengighet. Skulle forordningen bli gjennomført, ville det få skjebnesvangre følger for rettslivet. Som øverste representant for den dømmende makt i riket måtte Høyesterett, skrev den i brevet, henstille at departementets forordning ikke ble gjennomført. Høyesterett sendte en avskrift av brevet til Reichskommissar *Terboven*. Denne skrev 3. desember til Høyesterett et brev der han uttalte at Høyesterett ikke kunne ta stilling til spørsmålet om gyldigheten av de rettsforskrifter som ble utferdiget av Reichskommissar eller av de kst. statsråder, da det utelukkende tilkom Reichskommissar å avgjøre hvilke forholdsregler var tjenlige til fremme av den offentlige orden og det offentlige liv i Norge. Høyesterett sendte så den 12. desember et brev til kst. statsråd *Riisnæs*, der den holdt fram at domstolene etter norsk konstitusjonell rett har plikt til å prøve gyldigheten av lover og administrative forordninger. Høyesteretts medlemmer kunne, skrev de, ikke følge det syn på domstolenes myndighet som Reichskommissars brev ga uttrykk for, uten å handle i strid med sine plikter som dommere i Høyesterett. De fant derfor ikke å kunne fortsette i sine embeder. De forutsatte nærmere konferanse med Justisdepartementet om tidspunktet for sin fratreden. Da det ikke kom noe svar på dette brev, skrev Høyesteretts medlemmer den 18. desember til Justisdepartementet at de ville fratre sine embeder lørdag den 21. desember 1940, siste arbeidsdag for rettsferien. Og det gjorde de.

Vi ser at det var kst. statsråd *Sverre Riisnæs'* forordning av 15. november 1940 om utsettelse av valgene av forliksmenn, lagrettemenn, m. v., som ga støtet til at Høyesteretts medlemmer la ned sine embeder, et skritt av den største rekkevidde for det norske folks stilling overfor tyskerne og Quislingsstyret, en handling som klarnet almenhetens rettsbegreper og fikk avgjørende betydning for grunnleggelsen av hjemmefrontens strålende innsats.

I samsvar med forordningen av 15. november 1940 om utsettelse av de nevnte valg ga kst. statsråd *Riisnæs* den

4. juni 1941 en forordning som bl. a. bestemte at lagrettemenn og domsmenn skulle oppnevnes av ordføreren i møte med formennene. Ved oppnevningen var ordføreren ikke bundet av det kommunale manntall. Justisdepartementet eller den det bemyndiget kunne kreve saken lagt fram for departementet til endelig avgjøring.

Etter straffeprosessloven var et vitne ikke pliktig til å forklare seg for politiet. Det var bare i retten at en hadde plikt til å forklare seg. Ved kst. statsråd *Riisnæs'* forordning av 13. desember 1940 ble dette endret. Fremtidig var en pliktig til å forklare seg også for politiet.

Politidepartementet, kst. statsråd *Jonas Lie*, ga 6. oktober 1941 en midlertidig forordning om anvendelse av sikkringsforføyninger overfor personer som mistenktes for overtredelse af Reichskommissars forordninger af 25. septbr. 1940 § 4 (om opprettholdelse av oppløste politiske organisasjoner) og av 7. oktober 1940 § 2 (om propaganda til fordel for det norske kongehus). *Jonas Lie* bestemte her at under krigstilstanden kan Politidepartementet eller den det bemyndiger i sikringsøyemed treffe de i straffelovens § 39, punkt 1, litra a til f nevnte forføyninger overfor personer som med skjellig grunn mistenkes for overtredelse av de to ovennevnte bestemmelser, gitt av Reichskommissar. Og det ble samtidig bestemt at beslutning om å anvende sikringsforføyninger etter denne forordning ikke kunne bringes inn for domstolene. Forordningen ble ved *Quislings* og *Riisnæs'* lov av 24. oktober 1942 utvidet til å gjelde også personer som med skjellig grunn mistenktes for å ha fremmet eller å fremme folke- eller statsfiendtlige bestrevelser.

Det ligger i disse forordninger flere hårreisende brudd på anstendig og rettferdig rettergang. Straffelovens § 39, punkt 1, a—f fastsetter de sikringsmidler som kan brukes overfor forbrytere som etter rettspsykiatrisk undersøkelse er erklært å ha mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner, altså overfor mentalt defekte mennesker. Sik-

ringsmidlene går fra meget lempelige som avholdsplikt og tilsyn av et vernelag til meget strenge som innsettelse på tvangsarbeid og endog i fengslig forvaring. Selvfølgelig skjer disse alvorlige inngrep etter undersøkelser i rettslige former og dommerne må ha funnet tiltaltes straffeskyld bevist. Nå kunne politiministeren eller etter hans bemyndigelse en underordnet tjenestemann sette et menneske i fengslig forvaring uten rettslige undersøkinger og uten dom, ja, endog uten bevis for skyld, idet den blotte mistanke var nok! Hvilken vid mark for personlige forfølgelser ble ikke åpnet på denne måte! Hvilken utrygghet måtte vi ikke alle føle under slik »rettstilstand«, som ble ennå utryggere, da Jonas Lie delegerte sin myndighet til statspolitistjefen — vi minnes med forbitrelse slike menn som Marthinsen og Rogstad! Det ble dog gjort en begrensning: Statspolitistjefen kunne beslutte fengslig forvaring »kun« for et tidsrom av inntil 6 måneder. »Ønsker han« — så står det — å holde en person i fengslig forvaring utover denne frist, måtte Politidepartementet gi sitt samtykke til dette.

Ved loven om rettergangsmåten i straffesaker av 1. juli 1887, juryloven som den oftest blir kalt, ble organisasjonen av våre underordnede straffedomstoler bygget på to forskjellige prinsipper, som dog begge forutsatte lekmenns deltaking i saksbehandlingen. Visse saker, der det mest gjaldt mindre grove forbrytelser, ble brakt in for by- og herredsrettene eller meddomsrettene, som de het dengang. Retten var her satt sammen av en juridisk dommer og to lekdommere. Alle tre avgjorde i fellesskap både skyldspørsmålet og straffutmålingen. Større saker ble brakt inn for lagmannsrettene. Avgjøringen i saken var her delt på to strengt atskilte deler: Lagretten (juryen) bestod av lekmen og hadde utelukkende å avgjøre spørsmålet skyldig eller ikke skyldig. Den annen del, retten, bestod av juridiske dommere, en lagmann og to bisittere eller lagdommere som de kaldes nå. Retten var — med visse unntak — bundet av lagrettens kjennelse i skyldspørsmålet. Var tiltalte erklært skyldig, var det rettens sak å måle ut straffen.

Allerede dengang var det mange — bl. a. professor *Bernhard Getz* — som ønsket lagmannsrettene organisert som »store meddomsretter«, således at både fagdommere og lekdommere var med å ta standpunkt såvel til skyldspørsmålet som til straffutmålingen. Spørsmålet om overgang fra juryssystemet til store meddomsretter har også senere vært oppe til diskusjon og det lenge før nasjonal-socialismen dukket opp.

Selve systemet lagmannsretter uten jury var således ikke ukjent og hadde sikkert mange tilhengere også utenfor N. S., da kst. statsråd *Riisnæs* ved forordning av 3. september 1941 gjorde lagmannsrettene i straffesaker om til »store meddomsretter«. Retten skulle bestå av lagmannen, to juridiske meddommere og fire domsmenn (lekmenn). De rettsstridige bestemmelser om uttaking av domsmenn, som er nevnt foran, gjaldt også domsmennene ved de nye lagmannsretter. En midlertidig lov av 2. september 1943 om endringer i rettergangslovgivningen satte antallet af lekdommere ned til to. Samtidig ble gjort den meget vesentlige endring i herreds- og byrettene (de gamle meddomsretter) at domsmenn i straffesaker bare skulle tilkalles når retten på grunn av sakens særlige art fant det påkrevd. Også etter den gamle ordning kunne dom bli avsagt uten domsmenn, nemlig i forhørsretten, når skyldspørsmålet var på det rene ved siktedes tilståelse og han samtykket i dom i forhørsrett. Nå skulle det da i alle tilfelle kunne avsies dom uten meddommere, et bestemt brudd på prinsippet om lekdommeres deltaking i straffesaker.

Inntil loven om løsgjengeri, belleri og drukkenskap av 31. mai 1900 (løsgjengerloven) ble satt i kraft, hadde politiet myndighet til å sette løsgjengere og drukkenbolter inn på tvangsarbeid for et visst antall måneder. Ved den store strafferettsreform omkring århundreskiftet fant en — med rette — at denne ordning sto i fullstendig strid med det rettsprinsipp at ingen måtte fengsles eller på annen måte tas i forvaring uten avgjøring i rettslige former. Denne tankegang fikk sitt uttrykk i løsgjengerloven av 1900.

Quislings og *Riisnæs'* lov av 5. mars 1942 om løsgjengeri, betling og misbruk av berusingsmidler m. v. vendte i stort omfang tilbake til den ordning som våre lovgivere hadde funnet forkastelig 40 år tidligere. Når noen var dømt til straff for løsgjengeri, kunne påtalemyndigheten beslutte at straffen ikke skulle fullbyrdes, og i stedet beslutte å anvende visse forføyninger, hvorav den strengeste var innsettelse i tvangsarbeidshus. Dette svarte i sine hovedtrekk til ordningen etter loven av 1900. Men det som vi skal merke oss er at påtalemyndigheten fikk adgang til også uten domfellelse å beslutte anvendt de samme forføyninger, således også å sette folk inn på tvangsarbeid og det like til 3 år. Dette får være nok til å vise ånden i den nye lov.

Ved lov av 3. september 1942 om endringer i straffeloven av 1902 ble straffene for grovt tyveri og ran skjerpet betydelig. Det viktigste var bestemmelsen om at har den som dømmes for grovt tyveri, tidligere vært straffet for sånt tyveri eller for ran, er straffen fengsel i minst 3 år. Straffeloven av 1902 hadde her ikke noen særskilt minimumsstraff. Dette hang sammen med at loven hadde i stort omfang avskaffet særlige minimumsstraffer for å gi domstolene frie hender til innenfor vide strafferammer å sette den straff som de fant formålstjenlig etter en allsidig bedømmelse av de individuelle forhold i det enkelte tilfelle. Nå ble det da satt en minstestraft på 3 år selv om mannen hadde vært straffet for grovt tyveri bare en enkelt gang og for mange år siden.

Den 3. september 1942 ble gitt også en lov om midlertidig tillegg til straffelovgivningen under den nå pågående krig. Loven skjerpet under visse forutsetninger betydelig straffene for en rekke forbrytelser. Den innførte også pånytt dødsstraff, idet denne straff nå skulle kunne anvendes i de tilfelle der straffeloven tillot fengsel på livstid. Loven ble noe endret ved lover av 8. juli 1943 og 29. juni 1944.

Lov om visse rådgjerder mot forbrytere av 25. mars 1943 åpnet ytterligere adgang til vilkårlige inngrep i den personlige frihet. For det første kunne politimesteren stille under politioppsyn en person som minst tre ganger var idømt fengselsstraff for forbrytelser, hvorav den siste var begått for ikke mer enn fem år siden. Den som ikke hadde begått forbrytelser i nesten fem år, kunne altså like fullt settes under politioppsyn etter politimesterens godtykke. Den som var stillet under politioppsyn, kunne politimesteren gi forskjellige pålegg, bl. a. pålegg som førte med seg sterke inngrep i hans bevegelsesfrihet. Den som grovt eller minst to ganger forsettlig eller — legg merke til det — uaktsomt overtrådte et pålegg som var gitt etter denne lov, eller som i oppsynstiden forsettlig eller uaktsomt begikk en straffbar handling, kunne Politidepartementet beslutte holdt i forebyggende forvaring. Videre kunne Politidepartementet beslutte den som minst tre ganger var idømt fengselsstraff i 6 måneder eller mer for forbrytelser, holdt i forebyggende forvaring, når den siste forbrytelse var begått for ikke mer enn fem år siden. Alt dette ga jo høve til megen vilkårlighet. Men det var ikke nok med dette. Loven ga nemlig Politidepartementet hjemmel til å ta en person i forebyggende forvaring selv om de ovennevnte vilkår ikke var tilstede når det etter Politidepartementets skjønn — altså fremdeles uten rettsbehandling — fantes sannsynlig at vedkommende ville begå nye straffbare handlinger og forvaringen ansås pakrevd til beskyttelse av den offentlige sikkerhet.

Denne skildring vil ha gitt et lite inntrykk av hva slags »rettstilstander« vi levet under i Norge i de fem okkupasjonsårene. Tilstanden ble etterhånden verre og verre, til slutt den rene rettløshet. Det var ikke lenger noen garanti for personlig sikkerhet. Ingen kunne føle sig trygg.

Vi har nå gått gjennom det viktigste av det som gjelder vårt emne innenfor strafferett og straffeprosess under Quis-

lingstyret. Det står tilbake å se på de bestemmelser som gjelder fengselsvesenet. Justisdepartementet grep i det hele lite inn i bestemmelsene om fengslene og behandlingen av fangene. Det er bare et par lover av betydning her.

I august 1941 ble det bestemt at Botsfengslet skulle sende fangetropper ut til arbeid på gårder og gartnerier i Oslo omland for å hjelpe til med mataukingen. Ved kst. statsråd *Riisnæs'* forordning av 25. august 1941 ble satt en straff av minst 6 måneder inntil 3 år for rømning fra slikt arbeid, — hvilket forresten ikke hindret at ganske mange fanger likefullt rømte under jordarbeidet, uten rasjoneringskort og uten legitimasjonsbevis.

Fengselslovens § 25 bestemte at hvis det fantes ønskelig på grunn av en fanges helbred eller sinnstilstand eller av andre særlige grunner, kunne han etter vedtak av Fengselsstyret føres over til tvangsarbeidshus eller kuranstalt eller anbringes i arbeid for det offentlige for den gjestående del av straffetiden. Ved lov av 14. september 1944 ble strøket ordene »for det offentlige«. Det ville da si at fangen kunne settes i arbeid hos private og hos tyskerne. Jeg går ut fra at grunnen til at denne endring ble gjort, var denne: Et stort antall fanger fra Botsfengslet og fra Oslo kretsfengsels landsfengselsavdeling var sommeren 1944 sendt til en fangeleir på et avsides sted i Nordland. Av forskjellige grunner var det hele arrangement mislykket. Fangene ble så overlevert til tyskerne i Bodø for å arbeide for dem. Det var hjemmel for slik ordning som lovendringen skulle gi.

Samtidig med at Quislingstyret utferdiget de lovbestemmelser som er nevnt i det foregående, ga Kongen og den lovlige norske regjering i London forskjellige lovbestemmelser med hjemmel dels i grunnlovens § 17, som gir Kongen rett til å utstede provisoriske anordninger om »handel, toll, næringsveier og politi«, dels i en konstitusjonell nødrett.

Blant anordningene var det flere som gjaldt både den borgerlige og den militære straffelov. Jeg skal her gjøre rede for de viktigste endringer i og tillegg til den alminnelige borgerlige straffelov av 22. mai 1902.

Dødsstraff var avskaffet ved straffeloven av 1902, som ble satt i kraft 1. januar 1905. Provisorisk anordning av 3. oktober 1941 tok dødsstraffen opp igjen. Den bestemte nemlig at i de tilfelle hvor der for forbrytelser mot straffelovens kapitel 8 (landsforrederi) og kapitel 9 (høyforrederi) kan idømmes fengsel inntil på livstid, kan dødsstraff idømmes, dog ikke overfor personer som ved den straffbare handling foretagelse ikke var fylt 18 år. Anordningen innførte samtidig en ny frihedsstraff. Den bestemte nemlig at hvor det etter kapitlene 8 og 9 i straffeloven kan idømmes fengsel eller hefte, kan tvangsarbeid idømmes innenfor de for fengsel eller hefte fastsatte grenser. Vi hadde hittil hatt tvangsarbeid som en administrativ forføyning (hjemlet i dom) overfor løsgjengere og drukkenbolter. Når tvangsarbeid nå ble tatt opp som straff på linje med fengsel var grunnen utvilsomt den at tvangsarbeid kan fullbyrdes under enklere former enn fengselsstraff. Det stiller ikke de krav til fangenens innbyrdes avsondring, som fengselsstraffen forudsetter, og kan følgelig nøye seg med enklere bygningsformer, bl. a. felles soverom istedetfor celler. Og fullbyrdelsen av tvangsarbeid stiller mindre krav til det forskjelligartede opdragelsesapparat som fullbyrdelsen av de lengre fengselsstraffer bør ha til sin rådighet.

En prov. anordning av 22. januar 1942 utvidet bruken av dødsstraff. Den bestemte nemlig at for forbrytelser foretatt så lenge Norge er i krig kan dødsstraff idømmes når det for handlingene kan idømmes fengsel inntil på livstid etter noen bestemmelse i den borgerlige straffelovs kapitel 19 angående forbrytelse mot sedeligheten, kapitel 21 angående forbrytelse mod den personlige frihet og kapitel 22 angående forbrytelse mod liv, legeme og helbred.

Straffelovens § 27 handler om bøtestraffen. Den fastsatte for forbrytelser bøter fra 3 kroner inntil 10.000 kroner og for forseelser fra 1 krone til 5.000 kroner. Disse maksimumsbeløp ble opphevet ved prov. anordning av 3. september 1943, således at det nå ikke er noen grense oppad for botens størrelse. I § 27 het det videre: »Der bør tas særlig hensyn til den dømtes formuesforhold, og hva han eller sine livsforhold antas å kunne utrede«. Disse ord ble nå endret til følgende: »Det bør tas hensyn til det straffbare forhold, den dømtes formuesforhold og den ved handlingen forvoldte økonomiske skade«. Samtidig ble det bestemt at »bøtestraff skal alltid kunne idømmes i tillegg til dødsstraff, frihetsstraff eller fradømmelse av offentlig tjeneste som hovedstraff«.

En provisorisk anordning av 22. januar 1942 satte straff for den som opprettholder medlemskab i, søker om eller samtykker i å bli medlem av N. S., nazistisk hird eller annen organisasjon som yter fienden bistand, eller som medvirker hertil. Som straff ble sat tap av almen tillit for bestandig eller for et bestemt antall år. Som tilleggsstraff kunne anvendes bøter inntill en million kroner.

Dette gjaldt til anordningen ble avløst av provisorisk anordning av 15. desember 1944 om tillegg til straffelovgivningen om forræderi. Det er denne anordning som går under navn av Landssvikanordningen, en lov som har fått meget stort virkefelt under det veldige rettsoppgjør med våre hjemlige nazister, som har holdt på fra Norge ble befridd den 8. mai 1945.

Om bestemmelsene i denne viktige anordning viser jeg til professor dr. jur. *Johs. Andenæs'* artikkel i dette hefte av Nordisk Tidsskrift for Strafferet: »Rettsoppgjøret med landssvikere og krigsforbrytere i Norge«, avsnitt IV.

Landssvikanordningen av 15. desember 1944 hadde forskjellige lovbud som sto i strid med det prinsipp — som forlengst var knesatt i norsk strafferet, — at domstolene skulle ha stor frihet i straffutmålingen for å kunne ta så

vidt mulig allsidig omsyn til de individuelle faktorer som en rettferdig dom krever.

Med dette for øye tok Justisdepartementet i sommer opp forslag om flere endringer i landssvikanordningen. Det ble vedtatt ved provisorisk anordning av 3. august 1945.

Lød dommen på fengsel eller tvangsarbeid, var dommerne etter anordningens § 3 forpliktet til også å fastsette bøter (minst kr. 1000,00) og enten tillitstap eller begrenset rettighetstap. Ved dom på fengsel eller tvangsarbeid i minst 6 måneder skulle det alltid også ilegges tillitstap. Den som hadde hatt overordnet stilling i N. S. eller organisasjon knyttet til den eller på annen måte hadde tatt aktiv del i den straffbare virksomhet som var drevet gjennom organisasjonen, skulle idømmes såvel fengsel eller tvangsarbeid som bøter og tillitstap. Alle disse direktiver falt bort ved anordningen av 3. august, slik at domstolene nå står helt fritt i straffutmålingen. Etter landssvikanordningens § 5 kunne retten sette straffen ned under det fastsatte lavmål eller la straffen falle helt bort overfor den som bare en kortere tid hadde vært medlem av N. S. m. v., når han ikke hadde tatt aktiv del i dens straffbare virksomhet og han senere hadde innlagt seg fortjenester ved handling til gagn for landet. Nå ble strøket ordene »en kortere tid«. Dette bygget på følgende tankegang: Man hadde eksempler på at det hadde vært folk som hadde vært medlem av N. S. fra før krigen, og folk som kom inn i N. S. i den første forvirrede tid og senere ble stående, men ikke hatt noen som helst befatning med partiets aktive virksomhet og på den annen side hadde gjort seg fortjent ved å delta i den illegale bevegelse og opprettholde sitt medlemskap nettopp for å kunne delta i denne illegale virksomhet. Det var ønskelig å komme disse »papirmedlemmene« til hjelp i en videre utstrekning enn Landssvikanordningen bestemte. Ved å sløyfe de tre ordene kunne en handling som ellers gikk inn under Landssvikanordningen, være straffri over-

for dem som ikke hadde deltatt aktivt i den straffbare virksomhet og under krigen hadde innlagt seg fortjenester ved handlinger til gagn for fedrelandet. Påtalemyndigheten kunne altså i slike tilfelle unnlate påtale, og hvis det reistes påtale, kunne retten, hvis den fant det på sin plass, unnlate å anvende straff.

Videre er opphevet bestemmelsen om at boten skal være minst kr. 1000,00, således at påtalemyndigheten og domstolene nå står fritt med omsyn til botens størrelse etter hvert enkelt tilfelles særlige beskaffenhet. Det blir da den alminnelige bestemmelse om bøter i straffelovens § 27 som blir gjeldende også i disse saker.

Endelig er det foretatt en fjerde endring i reglene om straffutmålingen, nemlig i § 12 om det begrensede rettighetstap. Etter den skulle de rettighetstap som er nevnt i § 11, nr. 5—9 idømmes for minst 5 år. Dette minimum ble strøket ved anordningen av 3. august 1945, således at domstolene og påtalemyndigheten nå kan bestemme disse rettighetstap for en kortere tid enn 5 år. Grunnen til denne endring er opplyst å være den at det ved en del av disse rettigheter (retten til å praktisere som tannlege, lege, advokat o. s. v.), vil det å bli idømt rettighetstap i 5 år som oftest være det samme som at vedkommende blir nødt til å skaffe seg annen beskjeftigelse for alltid. Hvis en derimot innskrenker rettighetstapet til en kortere tid, vil vedkommende kunne gjenoppta sitt arbeid etter at fristen er utløpet og derved kunne nyttiggjøre seg en langvarig spesialutdanning og erfaring som er av stor betydning. Domstolene og påtalemyndigheten får altså nå frie hender til å kunne bedømme hvert enkelt tilfelle.

Anordningen har ved siden av straffebestemmelsene også bestemmelser om inndragning og erstatning m. v.

Dens § 25 la et solidarisk erstatningsansvar på dem som etter 8. april 1940 på straffbar måte hadde vært medlemmer av N. S. eller organisasjoner knyttet til den, idet den bl. a. bestemte at de svarer en for alle og alle for en

for skade som organisasjonen har voldt ved medvirkning til rettsstridig styre av landet eller ved andre rettsstridige handlinger. Ansvar et kunne for det enkelte medlem begrenses etter rettens skjønn, dog ikke til lavere beløp enn det medlemmet etter sine økonomiske forhold og sine ervervs-muligheter antokes å kunne utrede.

Mot disse bestemmelser har det bl. a. vært pekt på de store sosiale følger som ville bli resultatet av at en befolkning på ca. 40.000 — foruten familiene og pårørende — ble redusert til selve forsørgsnivået. Justisdepartementet mente at det måtte være rimelig å foreta noen begrensning i dette ansvar og også her stille domstolene i en friere stilling, så de fikk anledning til å vurdere den enkelte etter enhvers særlige beskaffenhet. Det er derfor nå føyet til at ansvaret gjelder for det tap eller den skade som er voldt etterat vedkommende ble medlem, for alt tidligere kan han ikke gjøres ansvarlig. Videre er bestemmelsen om rettens adgang til å begrense ansvaret gjort mer elastisk. Den lyder: »Erstatningsansvaret for det enkelte medlem fastsettes under hensyn til det forbryterske forhold, den utviste skyld, den skyldiges økonomiske stilling samt omstendighetene for øvrig. Når det finnes rimelig, kan ansvaret helt bortfalle.« Som følge av disse endringer ble sløyfet ordene »en for alle og alle for en«, fordi dette ikke var et ganske adekvat uttrykk. »Den som har betalt i forhold til det beløp han er gjort ansvarlig for, er«, heter det i en redegjøring fra Justisministeren, »dermed fri for videre ansvar. Prinsippet er imidlertid det samme, og for så vidt er det solidariske ansvar fremdeles gjeldende. Det blir hermed innført en mer smidig og elastisk ordning. Domstolene og påtalemyndigheten får større bevegelsesfrihet. Ved den nye formulering har man understreket tilknytningen til den alminnelige erstatningsrett. I virkeligheten er bestemmelsen nå utformet i stor utstrekning overensstemmende med erstatningsansvaret i den alminnelige straffelovs ikrafttredelseslov.

Etter anordningens § 32 kunne retten bestemme at der-

som den skyldige ikke hadde tilstrekkelige midler til å dekke inndragnings- eller erstatningsansvar, kunne dekning søkes hos ektefellen (dog ikke dersom ektefellen ikke hadde levet sammen med domfelte etter at han (hun) fikk kjennskap til det straffbare forhold). Dette ville som oftest si at dekning ville blive søkt hos hustruen i særeriet eller i den del av fellesformuen som hun hadde rådighet over. Justisdepartementet fant dette å være en betenkelig avvikelse fra den ellers gjeldende rett. Heretter gjelder det ikke noen utvitet adgang til å søke erstatning i ektefellens særerie.

Videre har Justisdepartementet etterkommet en henstilling fra Norske Kvinners Nasjonalråd om å ta hensyn til de hustruer som har vist en nasjonal holdning til tross for at de var gift med N.S.-menn. Tanken har fått uttrykk i følgende bestemmelse: »Dersom ektefellen under krigen har inntatt en fast nasjonal holdning og har gitt uttrykk for dette i ord og handling, kan inndragnings- og erstatningsansvaret mot den som har overtrådt § 2 i Landssvikanordningen, begrenses således at ektefellen helt eller delvis får beholde sin halvdel av fellesboet uansett om det er den skyldige ektefelle som har rådighet over midlene«.

Justisministeren holdt fram i sin redegjøring at alle disse nye bestemmelser som er gitt ved den provisoriske anordning av 3. august 1945, er et ledd i bestrebelsene for å få den rettferdigst mulige behandling av landssvikerne og for å treffe den ordning som er den mest hensiktsmessige i hvert enkelt tilfelle. Man ville kunne få en rekke av de mindre saker opp- og avgjort ved forelegg uten å behøve å gå til domstolene. »For dem som har gjort seg skyldig i alvorlige forhold, betyr ikke disse endringer noen lempelser. Det tilsier også rettferdigheten at de får en streng straff. Men når man nærmer seg grensen mellom svik og svikt, da må man ha anledning til å lempe, så man ikke slår til den annen side.«

Ved provisorisk anordning av 16. februar 1945 ble gitt detaljerte regler om rettergang i landssviksaker. Jeg tar her opp bare en enkelt av dens mange bestemmelser.

Etter befrielsen den 8. mai 1945 ble den gamle juryordning påny gjort gjeldende i lagmannsrettene ved behandlingen av de »ordinære« straffesaker. Men anordningen av 16. februar 1945 byttet juryordningen ut med »store meddomsretter« ved behandlingen av landssviksakene, — 3 yrkesdommere og 4 lekdommere. Grunnen til dette skritt var, er det opplyst, »for det første at behandlingen etter domsmannssystemet er enklere og raskere, og at denne ordning i disse sakene gir lekmannelementet en sterkere innflytelse enn det ville ha etter jurysystemet. En har nemlig resonert som så at i disse saker vil skyldspørsmålet som regel være så temmelig opplagt, det vil være straffutmålingen som er sakens kjerne. — — Og en har ment at det i disse saker var riktig, at folket selv gjennom de valgte domsmenn var med på å treffe avgjørelsen og ta ansvaret, bl. a. i det viktige spørsmål om dødsstraff. — —«

Spørsmålet om å sette »store meddomsretter« i stedet for lagmannsretter etter jurysystemet, hadde vært oppe i Norge også før den siste krigen. Justisdepartementet hadde bedt sorenskriver *Erik Solem* om å overveie forskjellige forenklinger i rettsvesenet. I erklæring av 30/11 1922 hevdet han bl. a. at jurybehandlingen burde erstattes av domstoler med 3 embedsdommere og 4 eller 5 lekdommere. — *Den norske dommerforening* tok spørsmålet opp i sitt møte 10/9 1923. Høyesterettsassessor *H. H. Breien* holdt foredrag om »kravet om reform av lagmannsretten«, som han anbefalte satt sammen av 3 rettsdommere og av 6 eller 4 lekdommere. Med 39 mot 5 stemmer uttalte møtet seg til fordel for lagmannsretter etter meddomsrettssystemet. *Breien*s foredrag er latt inn i dette tidsskrift 1924. I dé følgende år hadde tidsskriftet innlegg i saken fra lagmann *Fridtjov Hegge*, sorenskriver *P. N. Arentz* og lagmann *Rolfsen*.